

Meteorit-becsapódás és a Clovis kultúra eltűnése

(Egy multidiszciplináris kutatás története)

Belgya Tamás

és

Richard B. Firestone

Az atomoktól a csillagokig előadássorozat

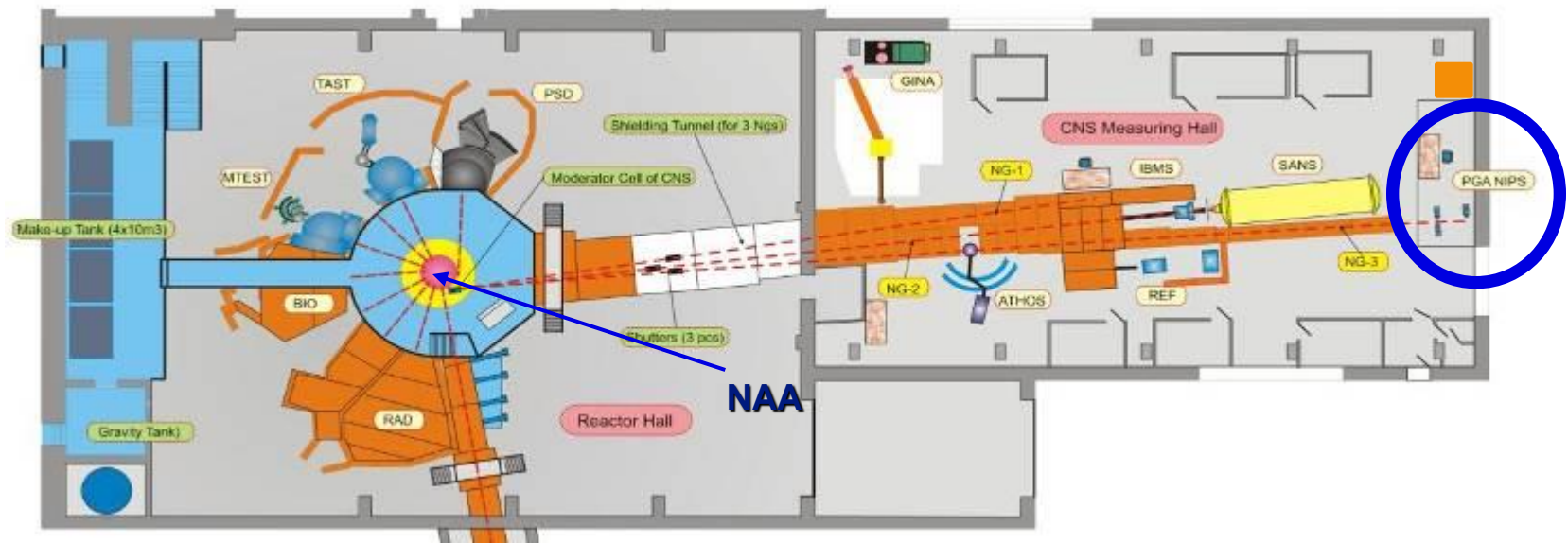
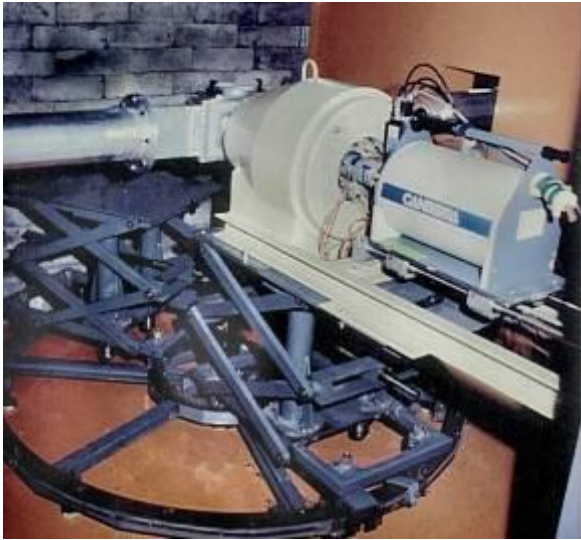
ELTE, 2015 február 12.

Tartalom

- A bemutatkozás, megismerkedés, hogy jutottunk el a témához
- Kik voltak a Clovisok és milyen volt a környezetük?
- Milyen tények kapcsolhatók a clovis kultúra eltűnéséhez és a környezetük megváltozásához?
- Az eseménnyel kapcsolatos tények valószínű magyarázata

Előzmények

- 1995-ben Budapesti Kutató Reaktor neutronvezető csarnokában felépül a prompt gamma aktivációs analitikai (PGAA) berendezés (20-éves évforduló)

Megismerkedésünk

- 1996-ban Budapesten szervezték meg a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség a nukleáris adatokat feldolgozó szakembereinek ülését
- Dr. Molnár Gábor (osztályvezető) együttműködést javasolt az izotóp projektet vezető Richard Firestonnak a prompt gamma aktivációs analízis adatainak összegyűjtésére

Dr. Richard B. Firestone, Lawrence Berkeley National Laboratory, CA, USA
radiokémikus, magfizikus

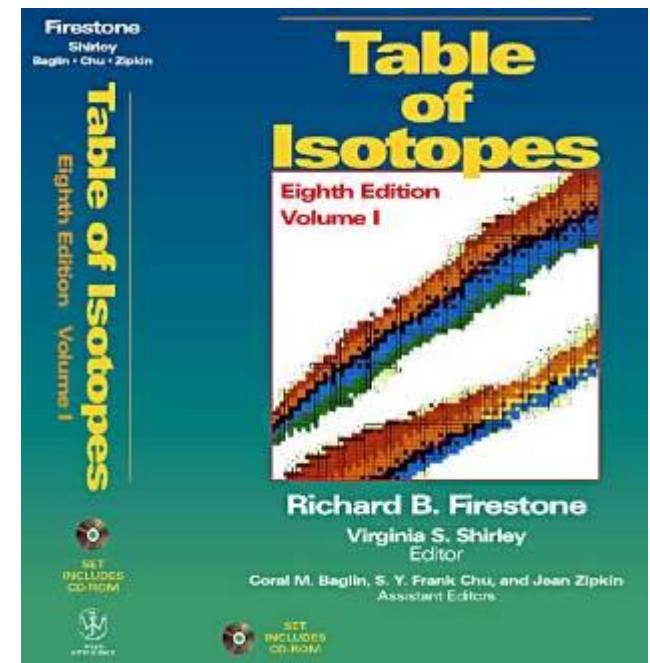
Az irodájában (2005)

CGS15 (2014 aug.)

A magfizikusok bibliája

A prompt gamma aktivációs analitika (PGAA)

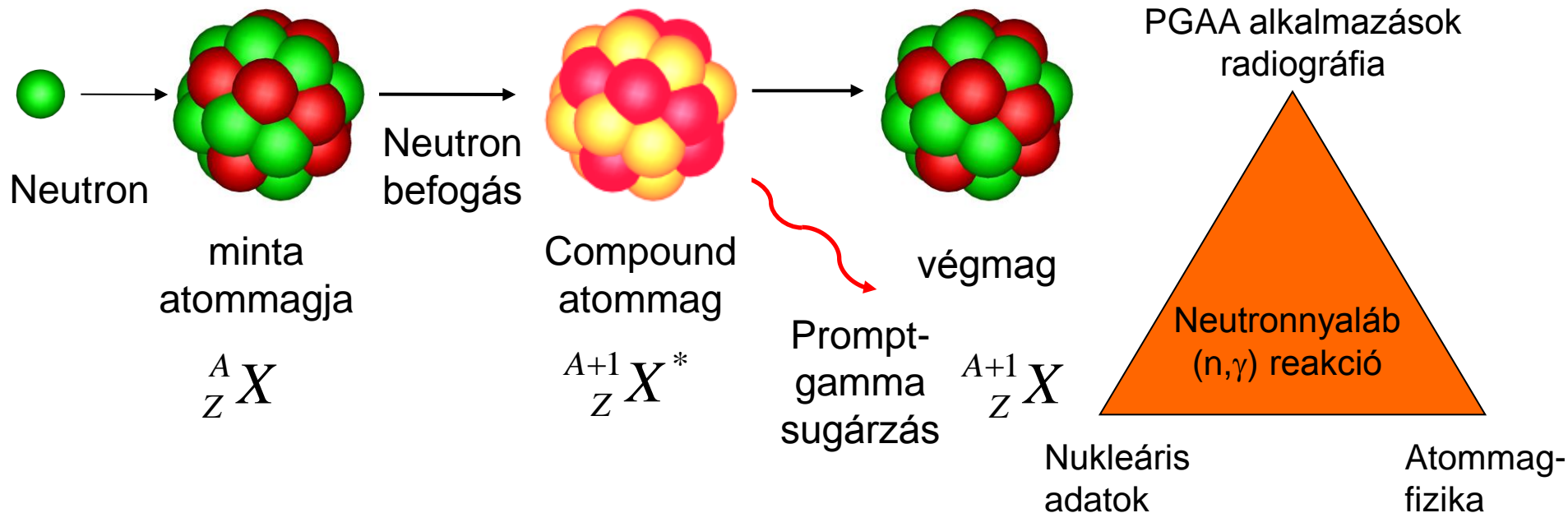
- PGAA egy nukleáris analitikai módszer
- Kiváló minták elem- és izotóp összetételének a meghatározására

Elv:

A PGAA a minta neutron besugárzása során kibocsátott gamma sugárzás detektálásán alapul

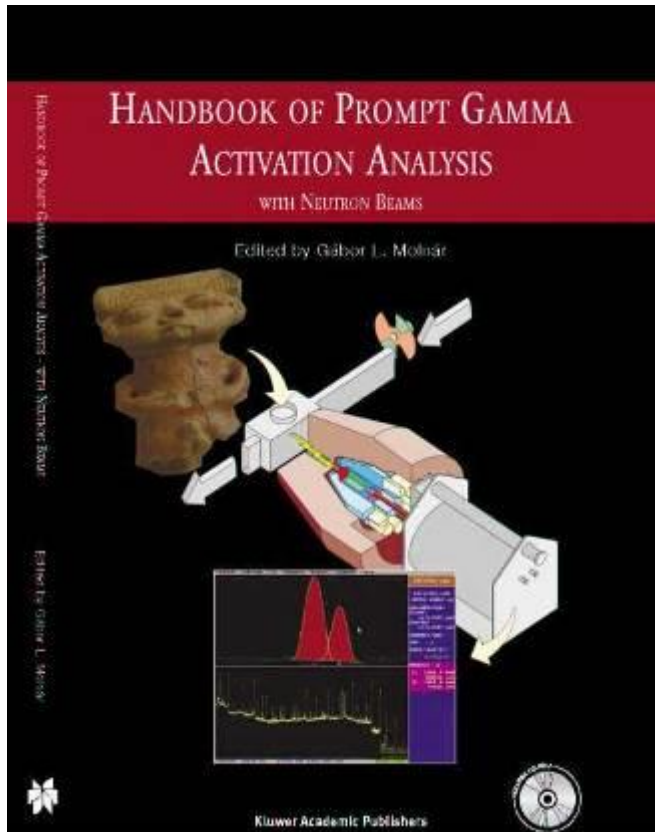
Roncsolásmentes és minimális minta-előkészítést igényel

A kémiai állapottól független, tömbi átlagot szolgáltat

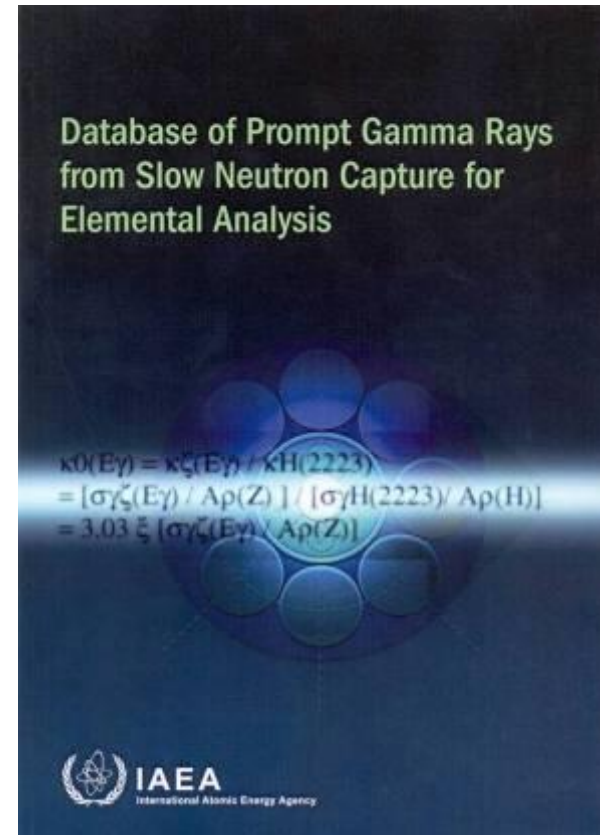

Az együttműködés eredménye

2004

2007

Rick gyakran meglátogatott bennünket egyik alkalommal (2003) egy új projekttel állt elő, szemináriumán szupernóvákról, a naprendszerünket körülvevő buborékról, a földön megnövekedett sugárzásról, a Clovis kultúra eltűnéséről, a mamutok kihalásáról, mamutagyarban talált vasmeteoritokról beszélt. Kérte, hogy vizsgáljunk meg olyan mintákat, amelyet ásatásokon gyűjtött.

A hír

Évekkel később 2007-ben, amikor elég információ összegyűlt, bejelentették az Amerikai Geofizikai Egyesület sajtótájékoztatóján az új elméletet a meteorit becsapódásról, amely a feltételezés szerint hozzájárult a Clovis kultúra eltűnéséhez és a mamutok kihalásához vezetett, valamint elősegítette a Fiatal Driász lehűlést.

R. B. Firestone et al., *PNAS*, 104 (2007) 16016-21; www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0706977104

A hír számos média reakciót generált. A résztvevőkkel több filmet forgatott a Nat. Geo. csatorna és a Spektrum csatorna

2007

MailOnline

https://www.youtube.com/watch?list=PL741568C2D58A9793&feature=player_detailpage&v=f1GCgOI3B1o

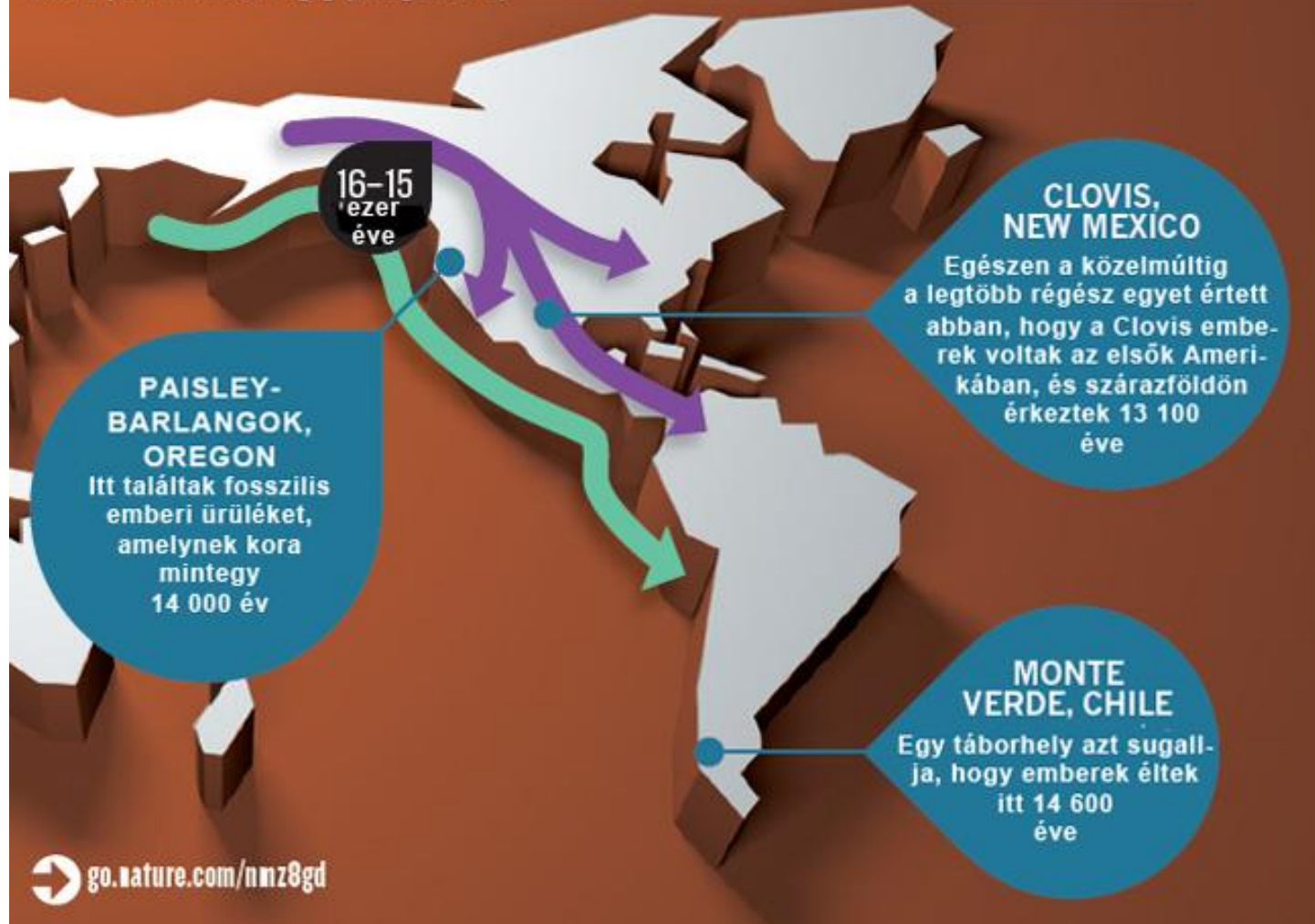
 NATIONAL GEOGRAPHIC

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/7130014.stm>

Amerika benépesülése

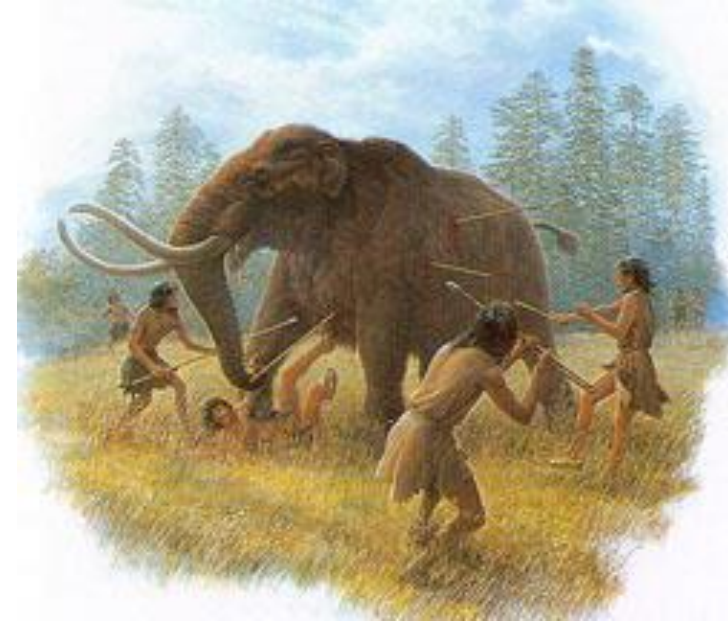
UTAK AZ ÚJVILÁGBA

Régészeti és genetikai bizonyítékok felhasználásával a kutatók megpróbálják rekonstruálni, hogyan és mikor érkezhetett a modern ember Amerikába. A vita most arra összpontosul, hogy vajon az emberek gyalog vágtek át Közép-Kanadán (lila), vagy tengeren hajóztak a part mentén végig (világoszöld)

Clovis vadászok és dárdahegyek

- A clovis dárdahegyek jellegzetes finom kiképzésű pattintott kovakő eszközök, amellyel mamutra is vadásztak.
- Az Új-Mexikói Clovis közelében lévő Blackwater Draw-ban fedezték fel nyomaikat először (1932). Legjobb leírásuk a ^{14}C szerinti 13200-12900 közötti időszakkal jellemezhető.
- Csak egy clovis csontvázat találtak, egy fiatal fiú gyerekéét

Megafauna

Plio-Pleisztocén (5.3 Mév – 11,700 Bp)

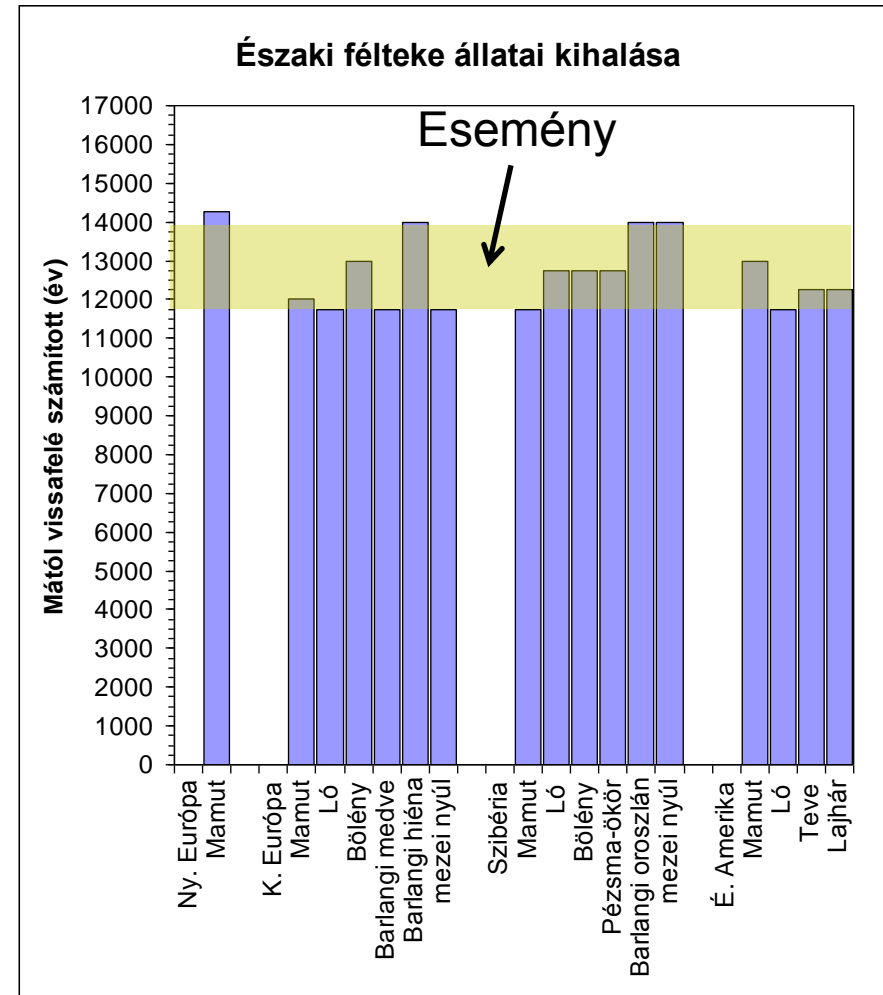
American Museum of National History

Masztodon (*Mammuth americanus*), bölény, kardfogú tigris, óriásfarkas, óriáshód, ló, lajhár, egyptűpű teve ...

12900 évvel ezelőtt egy esemény következett be, amely megváltoztatta a világukat

Következmények

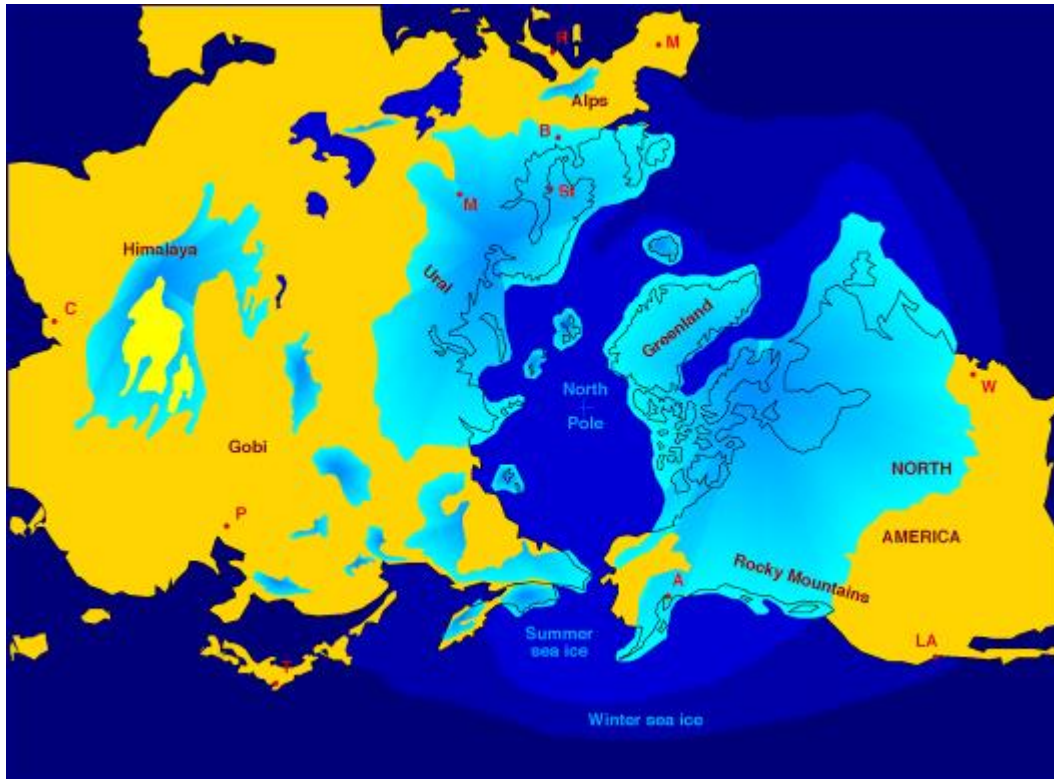
- A clovis kultúra letűnése
- Új kultúra 2000 csak évvel később jelenik meg újra Észak Amerikában
- A megafaunából a 40 kg-nál nehezebb állatok eltűnnek (mamut, kardfogú tigris, bölény, óriáshód, ló, óriásfarkas, egypúpú teve...)
- A jégkorszak eltűnése megáll és elkezdődik az ún. Fiatal Driász (YD) lehűlés, amely kb. 1300 évig tartott
- Az esemény az egész északi féltekét érinti

R. Firestone, A. West & S. Warwick-Smith, How a Stone-Age Comet Changed the Course of World Culture

A Laurentide jégtakaró, Amerika

Jégtakaró az utolsó glaciális maximum során (26-19 kém), 4000 m vastag

Az eseménnyel kapcsolatos tények

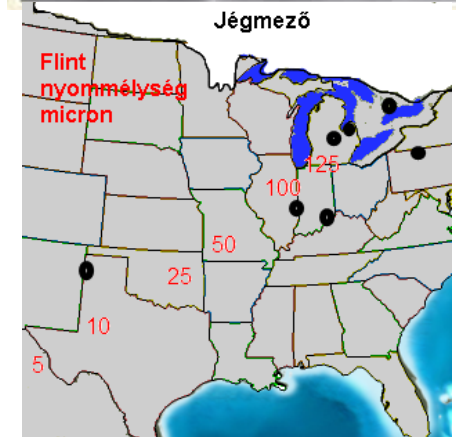
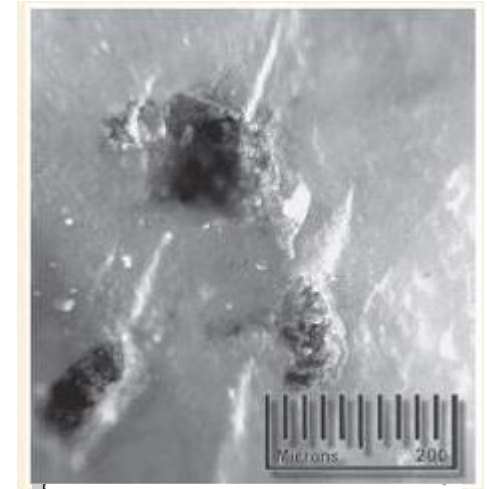
Az eseménnyel kapcsolatos kutatás Dr. Bill Topping archeológus munkájával kezdődik

- A dárdakegyek anyagául szolgáló flintet vizsgálva mikrometeorit nyomokat talál
- A nyomok szöge függőleges a Nagytavak környéken, attól távolabb csökken
- A tárgyak radioaktivitása nagyobb a környező rétegeknél
- Ekkor kapcsolódik be Rick a munkákba

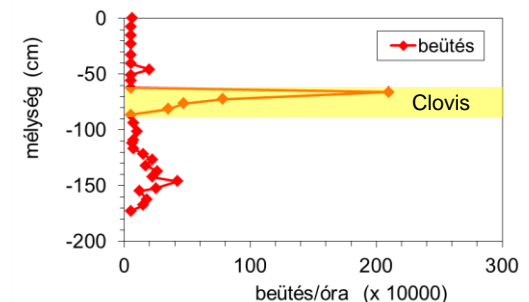
Mérések a fellelt mintákon (kovakő, talajminták)

- (^{235}U 17-77%-kal kevesebb, ^{239}Pu jelenléte)
- A ^{40}K mennyisége nagyobb a
- A ^{14}C datálás ellentmond a rétegszerkezetnek, a mélyebb rétegek fiatalabbnak adódnak a clovis rétegben (10^{15} n/cm² neutron fluenst határoznak meg)
- A sugárzás korábban is keletkezhetett a dárdakegyek anyagául szolgáló kőzetekben

<http://ie.lbl.gov/paleo/paleo.html>

Woods (közel Gainey-hez, MI) radioaktivitás

Az eseménnyel kapcsolatos tények folytatás

Fekete réteg (Black Mat=FR)

- Amerika szerte megtalálható, ez alatt vannak clovis nyomok és mamut csontok, felette nincsenek
- A FR-be belógó mamut fog radiotív és mágneses részecskéket tartalmaz
- A FR-ben elszenesedett darabokat találtak minden helyen, még Belgiumban is
- Emelkedett Ir-ot mértek a zölddel jelölt helyeken

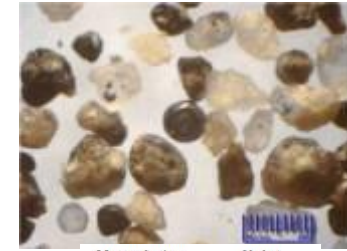

<http://www.pnas.org/content/suppl/2007/09/20/0706977104.DC1>

Az eseménnyel kapcsolatos tények folytatás

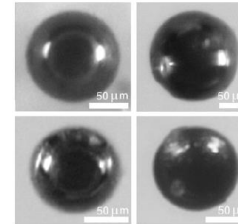
A FR alatt közvetlenül (PGAA is vizsgált)

- Mágneses rögöcskék (Nd mágnessel elválasztva)
- Ti-ban gazdag gömböcskék
- Szén gömböcskék, fullerén és ^3He tartalommal
- Üvegszerű sokkolt széndarabok (nagy nyomáson és hőmérsékleten áteset anyag, gyors hűtés után), nanogyémánt (elektron diffrakcióval meghatározva)
- Faszén darab (alacsony oxigénszint)

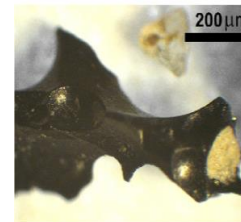
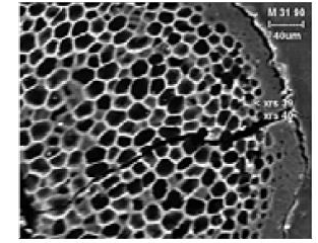
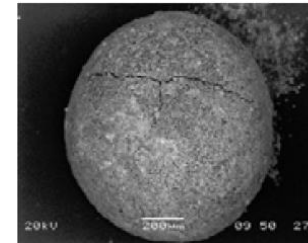
Murray Springs

Chobot

Gainey

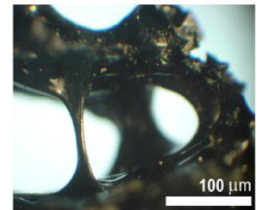
Topper

Gainey, MI

Murray Springs, AZ

Topper, SC

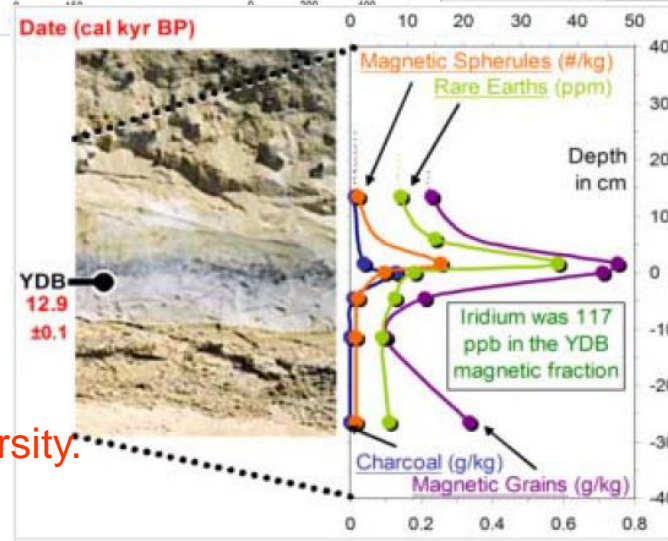
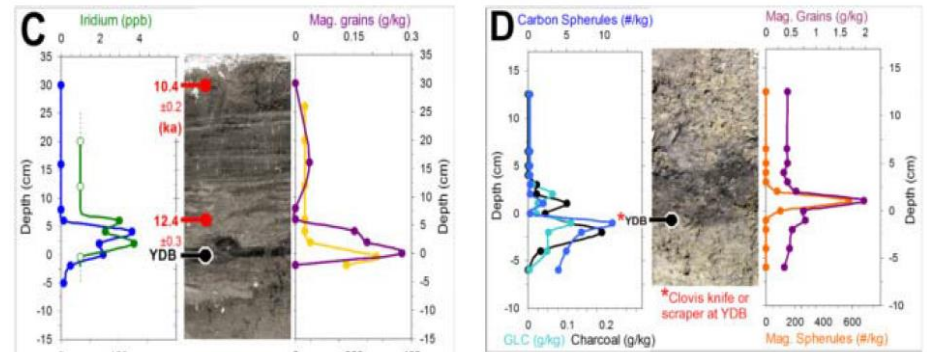
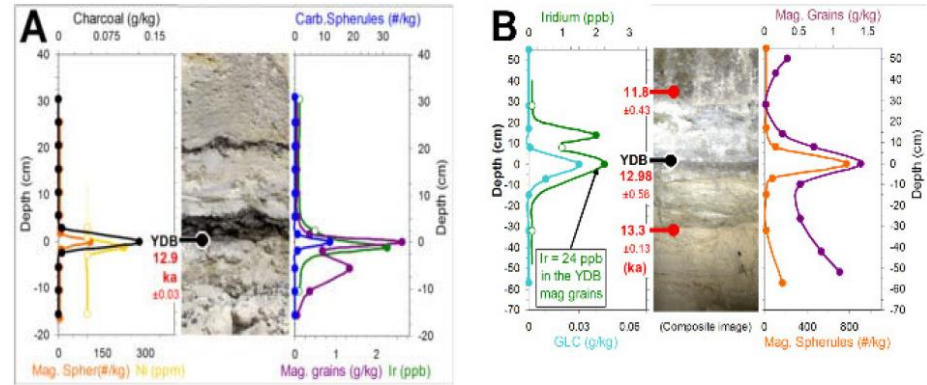

Az eseménnyel kapcsolatos tények folytatás

Mérési eredmények (néhány vizsgált helyszínen)

- Mágneses rögöcskék, faszén és Irídium eloszlása a rétegszerkezetben
- Az eloszlások a FR aljánál megnövekednek
- Az FR vastagsága változó
- Kormeghatározás ^{14}C datálással és lunineszcenciával
- Több jellegzetes mennyiség eloszlása **Lommel, Belgium**
- Az Ir 117 (ppb) a csúcsban, normális előfordulási aránya a kéregben 1 (ppb)

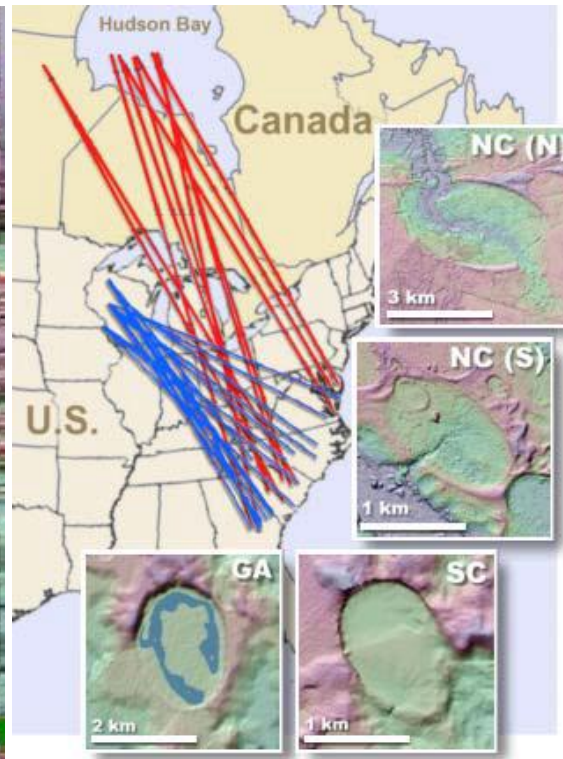

Az eseménnyel kapcsolatos tények folytatás

További érdekességek

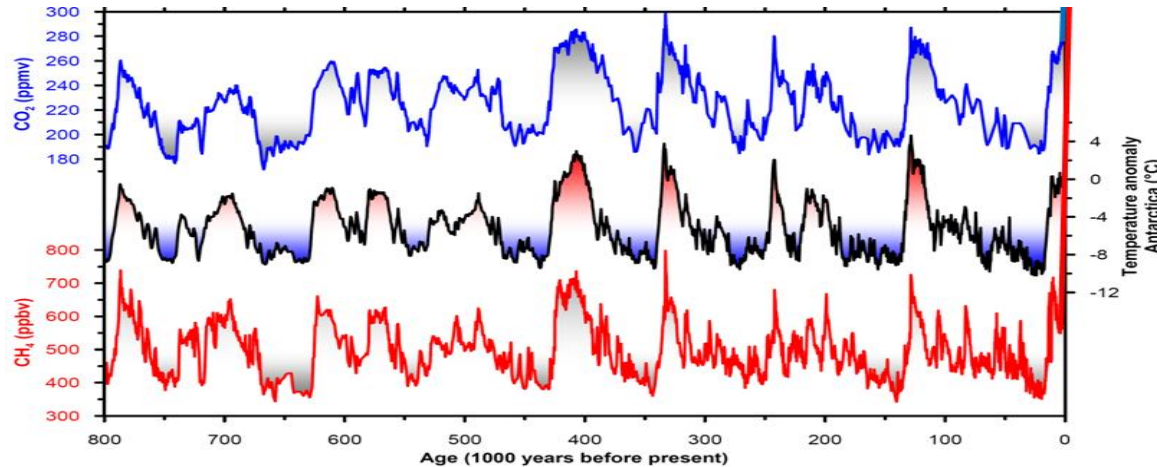
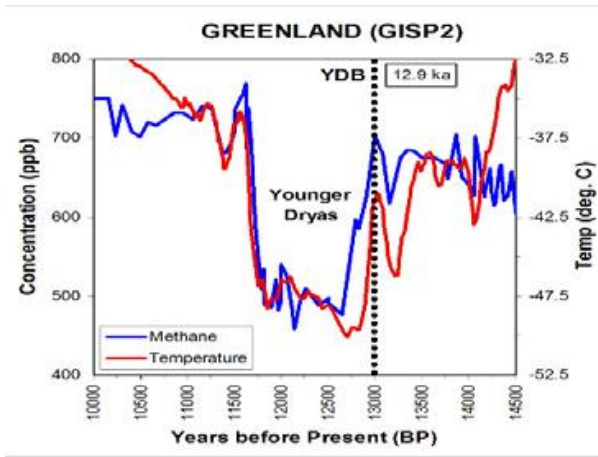
- Elliptikus sekély tavak Észak Karolina partján
- A tavak dél-keleti megemelkedett peremében mágnesees részecskéket, faszenet, sokkolt szénolvadékot, nano-gyémántot stb. találtak

Marsi elliptikus kráterek

Az eseménnyel kapcsolatos tények folytatás

- Az utolsó jégkorszakból kivezető felmelegedés visszafordulása és a Fiatal Driász lehűlés elkezdődése

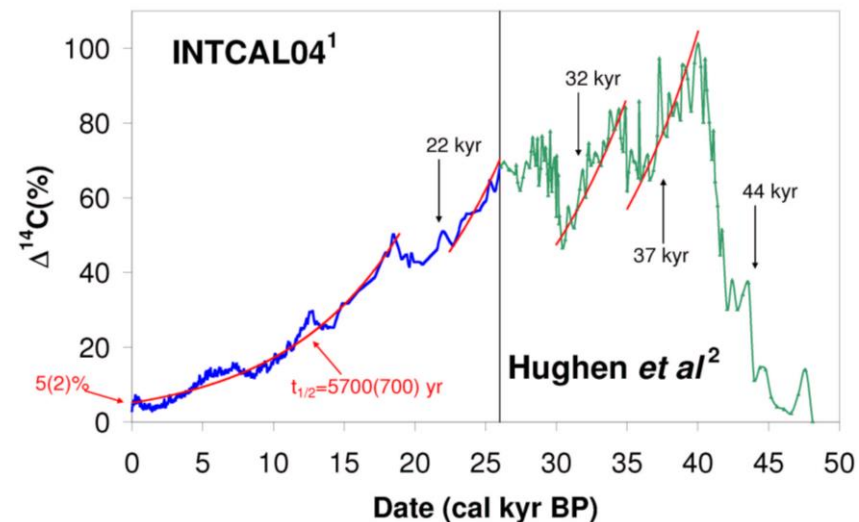
A ¹⁴C datálási problémák

- Ahhoz, hogy a rétegrend helyrejöjjön és egyezés legyen más módszerekkel a ábrán lévő értékeket kell használni
- F a korrekciókat jelenti (háttér, frakcináció, begyűjtési és mérési idő)

$$\Delta^{14}\text{C} = [F(\delta^{14}\text{C}) - 1] \times 100\%$$

$$\delta^{14}\text{C} = \left[\frac{^{14}\text{C}/^{12}\text{C}}{\text{minta}} / \frac{^{14}\text{C}/^{12}\text{C}}{1950} \right]$$

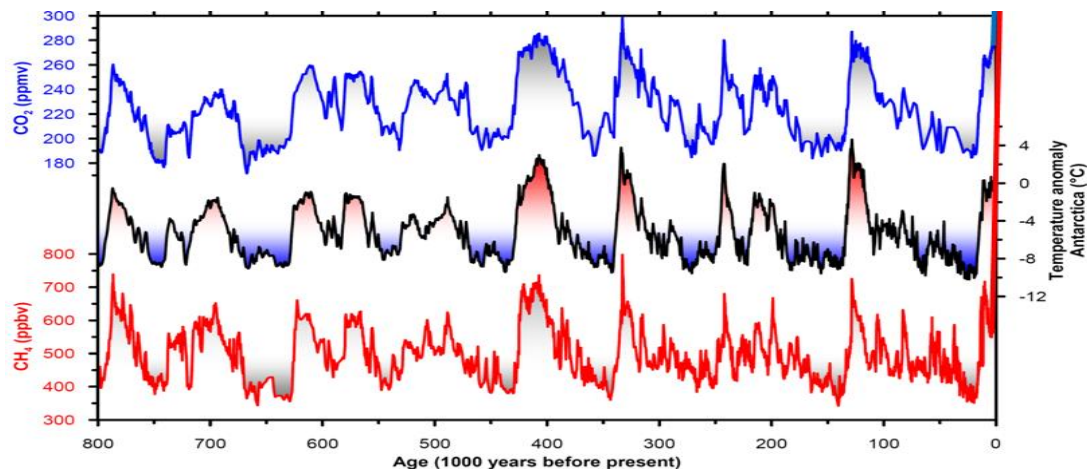
Radiocarbon Calibration Record

A clovis kultúra és a megafauna eltűnése

Számos magyarázat létezik

- A leggyakoribbak az un. **ill-kill-chill** elméletek
- Az **ill** elmélet szerint betegség végzett a clovis emberekkel és/vagy a nagyobb állatokkal, amelyekre vadásztak (a különös benne, hogy több fajta állat mind egyszerre pusztult ki)
- A **kill** elmélet szerint a túlvadászás végzett velük (ez is hihetetlen hiszen milliós nagyságú populációt kellett volna levadászni a kezdetleges eszközökkel)
- A **chill** elmélet szerint a hideg végzett velük (ez is valószínűtlen, hiszen az utóbbi 400000 évben 100000 évente váltakozik a glaciális és az interglaciális, az állatok pedig túléltek, kivéve az utolsót)

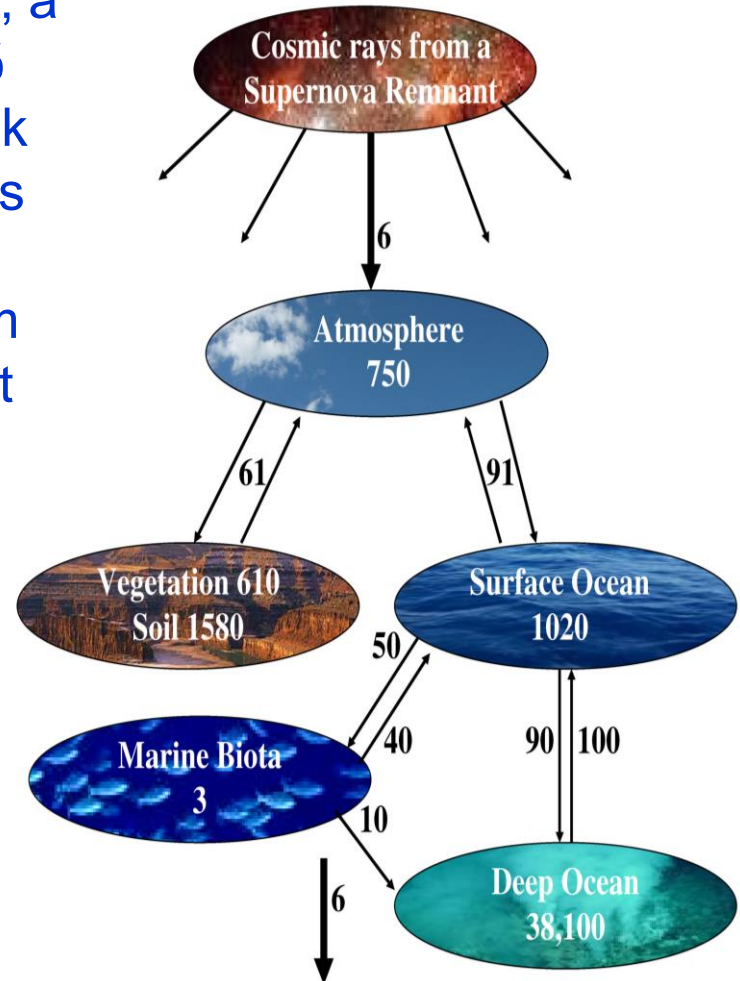
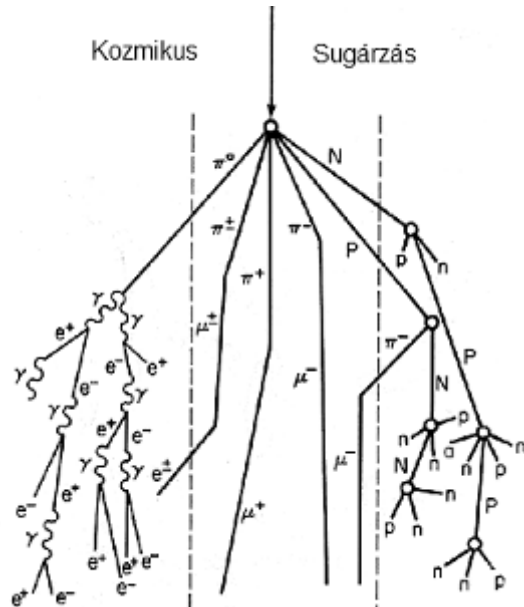

Az esemény valószínű magyarázata

A ^{14}C keletkezése (a kiugrások vsz. oka)

- A ^{14}C radioaktív szén izotóp ($T_{1/2}=5703$ év), a légkörben keletkezik. A kozmoszból érkező részecskék hatására neutronok keletkeznek
- Becslések szerint 10^{-7} J energiájú kozmikus foton nyaláb **1000 neutront kelt**, melyek 65%-a termalizálódik (25 meV) és csaknem teljes egésze $^{14}\text{N}(n,p)^{14}\text{C}$ reakcióban ^{14}C -et hoz létre
- Forrásuk: galaktikus háttér, szupernóvák

A ^{14}C ciklus. Az adatok tonnában vannak

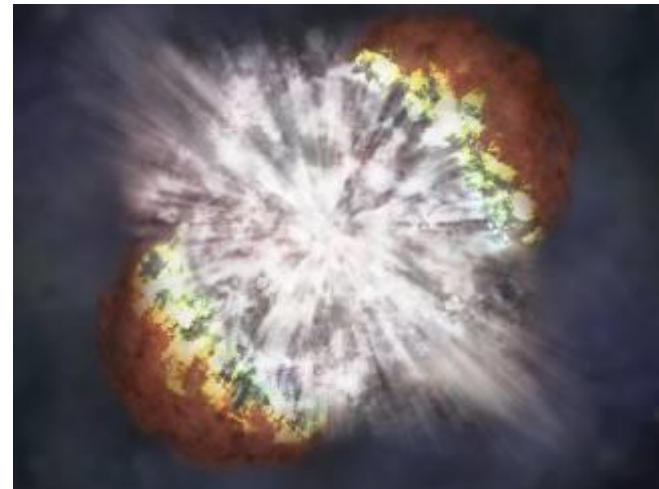
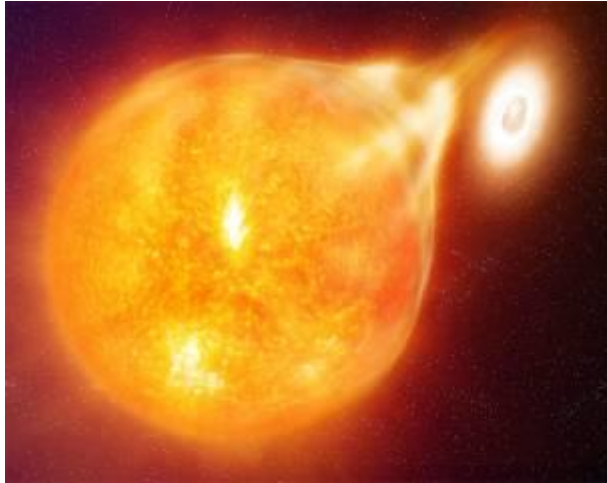
Az esemény valószínű magyarázata

A szupernóva robbanások két fő típusát különböztetjük meg:

I-es típus

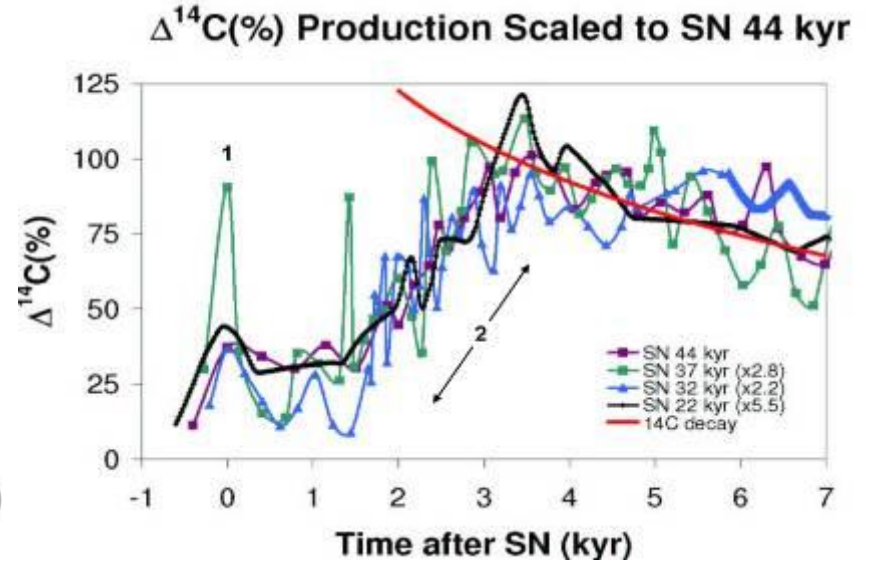
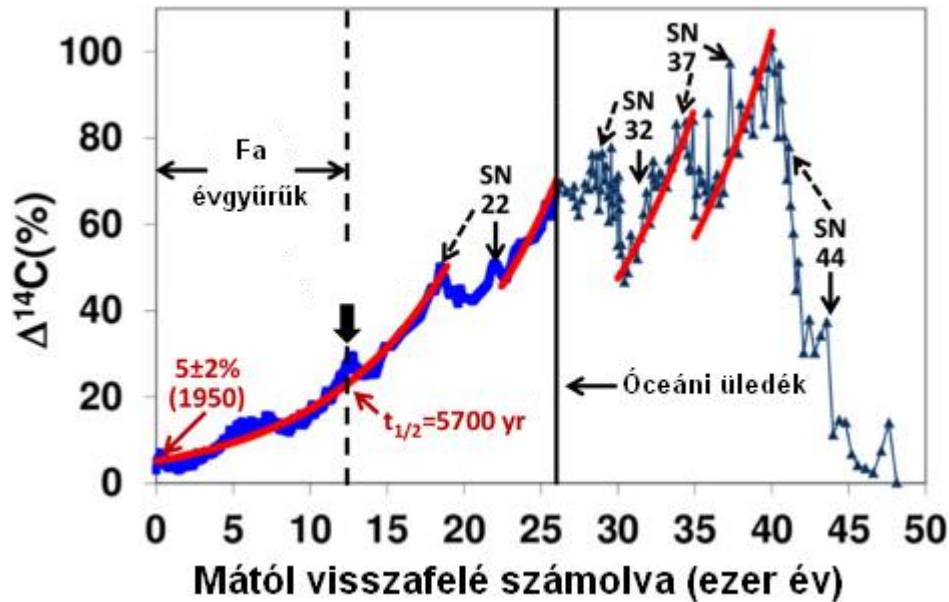
Chandrasekhar $1.39 M_{\odot}$

II-es típus

Rák köd SN1054

Egy valószínűbb magyarázat az eseményre

Történelem előtti szupernóva események					
Date kyr BP	Distance ^{a)} pc	$\Delta^{14}\text{C}_\gamma$ ^{b)} %	$\Delta^{14}\text{C}_{\text{max}}$ ^{c)} %	ΔNO_3^- ppb	$^{10}\text{Be}/^9\text{Be}$ $\times 10^{-6}$
44	≈110	26	100	21	1.2
37	≈180	19	36	14	3.4
32	≈160	7	45	6	2.4
22 (Vela)	250±30	6	18	9	2.2

Egy valószínűbb magyarázat az eseményre

Hipotézis

- A 12900 évvel ezelőtti esemény nem hasonlít a szupernóva eseményekre, ezért valószínűleg egy vagy több laza szerkezetű, néhány km átmérőjű, üstökös ütközött 15 fok alatti szögben a földnek
- Az üstökös a nagy tavak környékén robbant fel, ahol a kb. 3 km vastag jégtakaróval ütközött egy nagyobb darabja felszakítva és részlegesen megolvasztva nagy mennyiségű hideg vizet indított el az Atlanti Óceán felé, amely leállította a Golf áramlatot és ismét lehűlést okozott, amelyet Fiatal Driász néven ismerünk
- Az üstökös által előidézett tüzek, a robbanás lökéshulláma jelentősen lecsökkentette a nagyobb testű állatok számát és a fogyasztható élelmet
- A bekövetkezett újabb gyors lehűlés hozzá járult a számuk kritikus alá csökkenéséhez
- A clovis vadászó, nomád kultúra is eltűnt, helyet adva az úrt betöltő életben maradt népcsoportoknak

Fantázia kép az eseményről

Köszönet kollégáimnak:

Révay Zsoltnak

Kasztovszky Zsoltnak

Szentmiklósi Lászlónak

Kis Zoltánnak

Köszönöm a figyelmet!